

SOSYAL BİLİMLERDE KULLANILAN İÇERİK ANALİZİ VE SÖYLEM ANALİZİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

The Comparison of Content Analysis and Discourse Analysis Which Are Used in Social Sciences

Hasan Hüseyin TAYLAN¹

ÖZET

Çalışma, sosyal bilimlerde veri yorumlama tekniği olarak kullanılan ve bazen birbiriyle karıştırılan içerik analizi ve söylem analizi karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. Sosyal bilimlerde yöntem tartışmaları sonucu oluşmuş iki temel eğilim, kendi ontolojik tabanı üzerinde temellenirken; epistemolojik ve metodolojik farklarının gelişmesi de sürpriz olmamaktadır. Bu ayrımlardan doğan bir metodolojik çerçeveye sahip olan içerik ve söylem analizinin karşılaştırılması, sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarına küçük de olsa önemli bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Bilimlerde Nicel Araştırma, Nitel Araştırma, İçerik Analizi, Söylem Analizi

ABSTRACT

This article aims to compare content analysis and discourse analysis used as interpretation methods which are sometimes confused each other. While these two basic tendencies which were formed as result of methodological debates in social sciences are based on its own ontologic structure, improvement of its epistemological and methodological differences is not a surprise. The comparison of content and discourse analysis, which have a methodological frame results from these differences, will provide an important contribution to debates of social sciences methods.

Keywords: Qualitative and Quantative Research Methodologies in Social Sciences, Content Analysis, Discourse Analysis.

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde, yöntembilim çevresinde süren tartışmalar akademik/bilimsel disiplinlerde ayrışmaları ortaya çıkarmıştır. 20.

---

¹ Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, hhtaylan@gmail.com

Yüzyılın başlarında ortaya çıkan ayrışmalar, kabaca, bilimsel yaklaşımın tek bir metot üzerinden yürütüleceğini, dolayısıyla doğa bilimlerin metodolojisinin insan, toplum ve kültür sorunlarında açıklayıcı olacağını iddia eden pozitivist eğilimli analitik-naturalistik bilimsel paradigma ile tek bir yöntemin hem de doğa bilimleri yönteminin insan, toplum ve kültür sorunlarını değerlendirmede yetersiz kaldığını iddia eden vurguyu anlama, yorumlama, değerlendirme üzerine yapan, sosyal bilimlerin kendine özgü yönteminin olması gerektiğini ileri süren anti-pozitivist eğilimli hümanistik-yorumsamacı paradigmlar olarak ikiye ayırabiliriz². Ne var ki böylesine kabaca ayırım bir takım sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Pozitivist metodolojiye eleştirel mesafede duran yaklaşımları tek bir yaklaşım altında sunmak bu yaklaşımların varoluşsal duruşuna aykırıdır.

Çalışmamızda içerik analizi ve söylem analizi arasında ortaya koyacağımız farklılıkların anlaşılmasında bu ikili tip'leştirme işlevsel olacaktır. Bununla birlikte hem içerik analizi hem de söylem analizinin geçerli tek bir tanımlarının da olmayacağını göz önünde bulundurmaktayız. Bilimsel yazında çokça kabul edilen tanımlandırmalardan yola çıkarak her iki teknik değerlendirilecektir.

1. İÇERİK ANALİZİ VE SÖYLEM ANALİZİNİN TANIMLANMASI

1.1. İçerik Analizi

İçerik analizi, özellikle sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma yöntemi ve bu yöneme uygun olarak kullanılan bir araştırma tekniğidir. İçerik analizi, başta toplumbilimlerinde olmak üzere kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla iletişim çalışmalarında önem kazanmıştır³.

İletişim çalışmalarında kullanılan bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi, ilk kez 18. yüzyılda İsveçli bir bilim adamının İsveç'te dönemindeki ilahilerin içeriklerindeki dini sembolleri incelediği

---

² Benzer ayrımlar için bkz: Fiske 1996, Jensen 2002, Erdoğan ve Alemdar 2002, Türkoğlu 2004.

³ AZİZ, A. (1990). Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, İLAD Yayınları, Ankara, s. 105

çalışmasında kullanılmıştır⁴. Bunun yanında içerik analizi kısmen de olsa, sosyolojinin önemli isimlerinden Max Weber'in kapitalizmin ortaya çıkışının sosyal ve tarihsel temellerini sorguladığı Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu (1904–1905) adlı eserinde Protestan ahlakını Benjamin'in metinlerinden yola çıkarak belirler. Bu iki örnek de nitel analizdir. Günümüzde kullanıldığı haliyle içerik analizi, 20. y.y. başlarında Amerikan gazetelerinin içeriklerinin incelenmesi şeklinde ortaya çıkmış, 1930'larda, radyo ve propaganda konuşmalarının analizi için başvurulan bir teknik olmuştur⁵. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında Nazi döneminde kullanılan -özellikle radyo- propagandalarının analizinde başvurulmuştur. Lasswell ve arkadaşları, Hitler'in propaganda bakanının gazete ve radyoda yapmış olduğu propagandaları analiz etmişlerdir⁶. 1950'lerde de içerik analizi, yöntem olarak Berelson'la tanımını buldu.

İçerik analizi çalışmamızda nitel içerik analizinden farklı olarak Berelson'un tanımına bağlı olarak "nicel içerik analizi" olarak tanımlanacaktır. Berelson'a göre, içerik analizi, "iletişimin yazılı/açık (manifest) içeriğinin objektif, sistematik ve sayısal (kantitatif) tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir"⁷. Berelson içerik analizini bugünkü kullandığımız anlamda ilk tanımlayan ve kullanan iletişim çözümleyicisidir.

Berelson'un tanımına benzer olarak George'a⁸ göre, Nicel içerik analizi öncelikle, iletilerin içeriğinde yer alan göstergelerin açık, belirgin anlamlarından yola çıkarak içeriğe ilişkin değişkenler hakkında tanımlayıcı veriler elde etmek için kullanılan istatistiksel bir araştırma tekniğidir. Bu açıdan bu çözümleme, belli iletilerin görünme sıklığını kesin, nesnel ve güvenilir gözlemler aracılığıyla belirleme şansı verir. J. Fiske⁹ de benzer biçimde, içerik analizini, "iletilerin açık, aşikar içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla" kullanıldığını belirtir.

Berelson'un tanımından yola çıkarak, içerik analizi yönteminin belirli koşullarını saptayabiliriz; ilki, iletişimin açık içeriğiyle bir diğer

---

⁴ FREY, R. L., Botan, C. H., Friedman, P. G. ve Kreps, G. L. (1992). *Interpreting Communication Research: A Case Study Approach*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J., s. 194.

⁵ FREY, s.195

⁶ AZİZ, age, s. 196.

⁷ GÖKÇE, O. (1995). *İçerik Çözümlemesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya. s. 16.

⁸ GEORGE, A. L. (2003). "İçerik Çözümlemesinde Nicel ve Nitel Yaklaşımlar", *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi*, (Der. ve Çev.: Murat S. Çebi), Alternatif Yayınları, Ankara. s. 11.

⁹ FISKE, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Ark Yayınları, Ankara. s. 176

deyişle “düzanlamsal” düzeyle sınırlandırılması gerekliliği. İkincisi, nesnellik boyutunun zorunluluğu, nesnellik de araştırmanın kim ve ne zaman yaparsa yapsın aynı sonucun verilmesi olan güvenilirlikle ilgilidir. Üçüncüsü sistematikliktir. Gökçe’ye¹⁰ göre sistematiklik, varsayımların formüle edilmesi, araştırma evreninin ve örnekleminin belirlenmesi, çözümleme ölçeğinin ve ölçme biriminin belirlenmesi, sınıflama sisteminin oluşturulması, araştırma güvenilirliğinin ve geçerliliğinin kontrolü gibi konuların araştırma konusu ve sorunuyla ilişkili olarak saptanmasıdır. Sonucusu ise, analizin nicel-sayısal olması gerektiğidir.

Hansen’e¹¹ göre, nicel içerik analizi yönteminin amacı; herhangi bir metnin içinde yer alan belli niteliklerin veya kategorilerin ortaya çıkma sıklığını belirlemek ve saymaktır. Bunu yaparak içerik analizi, bu tür metinlerin içerdiği ve ilettiği mesajlar, imajlar, temsiller ve bunların kapsamlı toplumsal anlam ve önemleri hakkında bir şeyler söyleyebilme ihtiyacına hizmet etmeye çalışır. Ancak temel sorun, içerik analizinde sayısallaştırmanın ne dereceye kadar mümkün olduğunu ve metinlerin anlamının sıklığı, metinlerin toplumsal etkisi veya medya metinleri ve bu metinlerin yansıttığı gerçeklikler arasındaki ilişki hakkındaki sorularla bağlantılı olarak bu tekniğin sunduğu nicel göstergelerin nasıl anlaşıldığını veya yorumlandığını kavramaktır.

1.2. Söylem Analizi

Söylem analizi tek bir başlık altında tartışmak oldukça zordur. Farklı felsefe geleneği, sosyal bilim geleneği ve farklı disiplinlerce kullanılan söylem analizi, Edibe Sözen’e¹² göre üç sacayağına dayanır: birincisi, Saussure’cü anlayışa dayanan yapısalci dilbilim, ikincisi, Wittgenstein’in dilsel felsefesinden yararlanan post-pozitivizm, üçüncüsü ise, dil felsefesinde Gadamer ve bir yarısı yapısalcılara bir yarısı hermeneutiğe dayanan Ricceour’dan etkilenen hermeneutik. Sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma yöntemi olarak kabul edildiğinde çerçevemizi biraz daraltmış, hem de içerik analiziyle karşılaştırma olanağı bulmuş oluruz. Buna göre, söylem analizi nitel bir araştırma yöntemidir. Sosyal bilimlerde özellikle, dilbilim, sosyoloji ve iletişim çalışmalarında (haber metni, reklamlar, tartışma programları vb.) kullanılan bir analizdir. İletişim çalışmalarında en çok kullanılan söylem

¹⁰ GÖKÇE, O., age, s. 117.

¹¹ HANSEN, A. (2000). “İçerik Çözümlemesi”, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi, (Der. ve Çev.: Murat S. Çebi), Alternatif Yayınları, Ankara.s. 55.

¹² SÖZEN, E. (1999). *Söylem, Paradigma Yayınları, İstanbul., s. 86.*

analizi Van Dijk'in eleştirel söylem analizidir. Sosyal bilimlerde felsefe geleneğiyle işleyen söylem analizi, Foucault'dan esinlenen Edward Said'in oryantalizm çözümlemesidir.

Edibe Sözen'e¹³ göre söylem analizi, "hem metin analizi, hem eleştirel analiz, hem sosyal analiz ve sosyolinguistik bir çalışma" olarak tanımlanabilir. Aslında söylem analizi tüm bunların içinde yer alır ve bunların tümünü kapsar. Buradaki farklı kullanımlar söylem analizinin yapıldığı farklı disiplinlerden kaynaklanmaktadır. Hepsindeki ortak nokta eleştirel olmasıdır. Buna karşılık, Fairclough, söylem analizini, eleştirel olan ve eleştirel olmayan olarak ikiye ayırır¹⁴. Eleştirel olan söylem analizi güç/iktidar ilişkileri ve ideolojilerin söylemi nasıl şekillendirdiklerini göstermeyi amaçlar. Ayrıca, söylemin güç/iktidar ve ideoloji tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik, toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgelerinin oluşumundan nasıl etkili olduğunu gösterir¹⁵. Eleştirel olmayan yaklaşım ise betimleyici, açıklayıcı yaklaşımdır, dilin veya iletişimin toplumdaki, sosyo-kültürel hayattaki işlevleri üzerinde durur.

Söylem analizi tarihsel süreçte farklı biçimler almıştır. İlk evre, 1940'lı yıllardaki mikro-sosyolojik çalışmalardır. 1960'larda sosyoloji kaynaklı Garfinkel'in öncülüğündeki etnometodolojik çalışmalarla ortaya çıkan konuşma analizleri, Goffman'ın benliğin sunumu ile ilgili çalışmaları, metin, mit incelemeleri şeklindeki nitelik analizleri de bu çalışmalar arasındadır¹⁶. İkinci evre, 1970'li yıllara rastlar. Bu dönemde sosyolojide eylem kavramı, linguistik kavramlar olan "anlatım" ve "konuşma yolları" ile genişletilir ve bunlar birer dil pratiği olarak sunulur. Söylem analizinin interdisipliner bir alanda ele alınması bu yıllara rastlar ve bu evrede söylem analizi, doğrudan doğruya retorik bir uzantısı olarak görülür. Üçüncü evre sayılabilecek 1980'li yıllarda ise söylem analizi, Foucault'un sosyal/söylem teorilerini göz önünde bulunduran meta-analitik boyuttaki sosyal analizlerdir. 1990'lardan günümüze kadar gelen evrede ise eleştirel dilbilimcilerin ilgilerine mazhar olduğu üzere söylem analizi, refleksif bir analiz, yani "eleştirel söylem analizi"şekline dönüşmüştür. Eleştirel söylem analizi, retorik

¹³ SÖZEN, E. (1999). Söylem, Paradigma Yayınları, İstanbul. s. 81.

¹⁴ ÖZER, Ö. (2000). "Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi: Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafızlarla İlgili Haberler", Kültür ve İletişim, 3/2 Yaz, A.Ü. İletişim Fak., Ankara. s. 79.

¹⁵ KOCAMAN, A. (2003). "Dilbilim Söylemi", Söylem Üzerine (Yay. Haz.: Ahmet Kocaman), METU Press, Ankara.s. 79.

¹⁶ SÖZEN, E. (1999). age., s. 101

kökenli, dil ve dilsel felsefedeki gelişmelerden etkilenen, hermeneutik metodolojinin sınırlarında çalışan sosyolinguistik bir analizdir¹⁷.

Söylem analizi, farklı konuşma yollarıyla yapılan farklı gerçeklikler, söylem etkileri, politik ilişkiler, güç ilişkileri, bilgi ve ideoloji formları, kurumsal bağlantılar ve söylemleri kullananların oluşturduğu düzenliliklerle –ya da düzensizliklerle- ilgilenir¹⁸. Burada önemli olan nokta, dilin kendi başına bir anlamının olamayacağı, anlamların sosyal ve kültürel pratikler içine yerleştiğidir. Söylem analizcilerinin çoğunluğu için dil, söylem anlamındadır. Yani kendi başına değil sosyal gerçekliğin içinden konuşan bir dil, bu dil -söylem-gerçekliği temsil etmez, yansıtmaz ama yapılandırır, dönüştürür ve biz dille sosyal gerçekliği oluştururuz. Bir bakıma dünyayı dille anlamlandırırız.

Van Dijk'e¹⁹ eleştirel söylem çözümlemesi, öncelikle söylemin kendisinde kaynaklanan ya da sonuçlanan eşitsizliğin, haksızlığın ve güç/iktidarın kötüye kullanılmasının söylemsel boyutlarıyla ilgilenmektedir. Van Dijk'e göre egemen söylemin temel bir işlevi, kesin olarak oydaşmadır, rıza ve egemenliğin meşrulaşmasını ortaya koymaktır. Eleştirel söylem çözümlemesi, eşitsizlik ve egemenliğin yeniden üretiminde dil kullanımının, söylem ya da iletişimsel olayların ve dilin rolünün bir dökümünü yaptığı ölçüde, eleştirel sosyal ve siyasal çözümlemelere önemli ve özel bir katkı sunabilir²⁰.

2. SÖYLEM ANALİZİ VE İÇERİK ANALİZİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İçerik analizi ve söylem analizi her şeyden önce araştırma yöntemidirler. İçerik analizi nicel, söylem analizi nitel araştırma yöntemi olarak yöntemin temel sayıltılarını taşırlar. Bu yöntemlerin dayandıkları bilim gelenekleri birbirinden farklıdır. Bu temel farklılıklar, iki yöntemin farklılıklarını doğurur.

Kısaca bu farklılıklar, bilimsel paradigma farklılığı, bilimsel yaklaşım farklılığı, sosyal bilimlerde metodoloji farklılığı, beslendiği ekol farklılığı gibi, ontolojik, epistemolojik, metodolojik ve uygulama düzeylerinden kaynaklanan bir takım ayrılıklardır. Bunlar; Evrensellik/yerellik tartışması; nesnellik/özneellik,

¹⁷ SÖZEN, E. (1999). age., s. 101-102.

¹⁸ SÖZEN, E. (1999). age., s. 92.

¹⁹ ÖZER, Ö. (2000). age., s. 79-80

²⁰ ÖZER, Ö. (2000). age., s. 80

genellenebilirlik/kendine özgülük-eylemenin biricikliği, geçerlilik-güvenirlilik, sistematiklik, nicelik/nitelik tartışması, açık içerik/kapalı içerik, yöntem farklılıkları, konu-sorun, teknik ve örneklem farklılıkları gibi başlıklardan oluşur;

i. İçerik analizi pozitivist/akılcı paradigmadan temellenen bir yöntemken, söylem analizinin temeli anti-pozitivist duruşa dayanır. Bu temel duruş, kıta Avrupa felsefesinin etkisi, sosyal bilimlere felsefenin etkisi, marksizm ve yeni marksist olarak adlandırılan Frankfurt eleştirel okulunun etkisi ve sosyal bilimlerde hâkim paradigmaların eleştirisine dayanır.

Tablo 1: Sosyal Bilimlerdeki İki Temel Paradigma Farklılığı

Naturalistik-Analitik Paradigma	Hümanistik-Yorumsamacı Paradigma
Metodoloji	Metodoloji
Tekrarlanma (Recurrence)	Oluşma (Occurrence)
Deney	Deneyim
Ölçüm	Yorum (Exegesis)
Ürün	Süreç
Bilim Kuramı	Bilim Kuramı
YasaBilimsel(Gesetzeswissenschaften)	Oluşum Bilimsel (Ereigniswissenschaften)
Doğa bilimsel (Naturwissenschaften)	Tin bilimsel (Geisteswissenschaften)
Kuralsal (Nomothetic)	Zihinsel (Idiographic)
Açıklama (Erklaren)	Anlama (Verstehen)
Dışsal	İçsel
Enformasyon	Anlam
Epistemoloji	Epistemoloji
Doğa	Tarih
Nedenler	Niyetler
Nesneler	Özneler

Kaynak: Klaus Bruhn Jensen, 2002: 255.

ii. İçerik analizi, sosyal bilimlerde hala geçerliliğini sürdüren doğa bilimlerinin metodolojisinden kaynaklanan akılcı-pozitivist-realist-

natüralist kuramsal yaklaşımlardan temellenen (yapısal-işlevselcilik, bir kısmıyla yapısalcilik, yapısalci markizm vb.) evrensellik iddiası, nesnellik iddiası ve genellenebilirlik sayılıtlarından hareket eden açıklayıcı ve betimleyici bir metodolojiye dayanırken, söylem analizi, sosyal bilimlerin kendine özgü bir metodolojisinin olduğunu savunan, hümanist-değerlendirici-yorumsamacı gelenekten gelen yorumlamacı, anlamacı, değerlendirici, betimleyici yöntemlerle öznellik, özgücülük, biriciklik, dolayısıyla genellemezlik iddialarıyla oluşturulan bilimsel bir geleneğe dayanır.

iii. İçerik analizi, nicel bir araştırma yöntemiye, söylem analizi, nitel araştırma yöntemidir. Bir bakıma, Tablo 1'deki temel karşıtlıklar, her iki yöntemin farklılık temellerini oluşturur:

Tablo 2: Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Nicel Araştırma	Nitel Araştırma
Varsayım	Varsayım
Gerçeklik nesnelidir	Gerçeklik oluşturulur
Asıl olan yöntemdir	Asıl olan çalışılan durumdur
Değişkenler kesin sınırlarıyla saptanabilir ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler ölçülebilir	Değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir ve bunlar arasındaki ilişkileri ölçmek zordur
Araştırmacı olay ve olgulara dışarıdan bakar, nesnel bir tavır geliştirir	Araştırmacı olay ve olguları yakından izler, katılımcı bir tavır geliştirir
Amaç	Amaç
Genelleme	Derinlemesine betimleme
Tahmin	Yorumlama
Nedensellik ilişkisini açıklama	Aktörlerin perspektiflerini anlama
Yaklaşım	Yaklaşım
Kuram ve denence ile başlar	Kuram ve denence ile son bulur
Deney, manipülasyon ve kontrol	Kendi bütünlüğü içinde ve doğal
Standardize edilmiş veri toplama araçları kullanma	Araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması
Parçaların analizi	Örüntülerin ortaya çıkarılması
Uzlaşma ve norm arayışı	Çokluluk ve farklılık arayışı

Verinin sayısal göstergelere indirgenmesi	Verinin, bütün derinlik ve zenginliği içinde betimlenmesi
Araştırmacı rolü	Araştırmacının rolü
Olay ve olguların dışında, yansız ve nesnel	Olay ve olgulara dahil, öznel perspektifi olan ve empatik

(Kaynak: Glesne ve Peskin, 1992'den aktaran Yıldırım ve Şimşek)²¹

iv. İletişim çalışmalarındaki kuramsal farklılıktan kaynaklanan ayrılık: içerik analizi, ana damar-liberal ve tutucu eğilimlerin baskın olduğu süreç okuluna dayanırken, söylem analizi, göstergebilim okuluna dayanır. Süreç okulu, iletişimi, iletilerin aktarılması olarak görür. Gönderici ve alıcıların nasıl kodlama yaptığı ve kodaçtığı, aktarıcılarının iletişim kanallarını ve araçlarını nasıl kullandığı ile ilgilenir. Etkililik ve doğruluk gibi konularla ilgilenir. İletişimi, bir kişinin diğerinin davranışını ya da zihinsel durumunu etkileme süreci olarak görür. Göstergebilimi okulu, iletişimi, anlamların üretimi ve değişimi olarak görür. Anlamların üretilmesinde iletilerin, ya da metinlerin, insanlarla nasıl etkileştiği ile ilgilenir; yani, metinlerin kültürümüz içindeki rolü üzerinde durur. Bu okul için iletişim araştırması, metin ve kültür araştırmasıdır²².

Tablo 3: İçerik ve Söylem Analizinin Farklılıklarının Temelleri

İçerik Analizi	Söylem Analizi
Ontolojik	Ontolojik
Paradigma farklılığı	Paradigma farklılığı
Epistemolojik	Epistemolojik
Kuramsal Yaklaşım farklılığı	Kuramsal Yaklaşım farklılığı
Metodolojik	Metodolojik
Nitel Araştırma Yöntemleri	Nitel Araştırma Yöntemleri
Uygulama	Uygulama
İletişim Araştırmalarında Süreç Okulu	İletişim Araş. Göstergebilim Okulu

²¹ YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara. s. 45.

²² FISKE, J. (1996). age., s. 16

İçerik ve söylem analizi arasındaki farklılıklar yukarıda verilen dört temel faktör çerçevesinde şekillenmektedir. Bunlar;

1. Her iki çözümlemenin yöntemleri birbirlerinden farklıdır. İçerik analizi, hem nicel hem de nitel olmak üzere iki tip yöntemle de anılsa da burada ele alınan biçimiyle nicel içerik analizi, iletilerin, metinlerin ya da sosyal olguların açık içeriğini nesnel ve ölçülebilir tarzda sistematik olarak ele alır. Söylem analizi ise, nitel bir araştırma yöntemi olarak, iletileri, metinleri ya da sosyal olguları, bir dil içinde düzenlenen söylemsel pratikler olarak görüp, bu metinlerin ideolojik yapılanmalarını ortaya çıkarmayı hedefleyen anlamaya, yorumlamaya dayalı eleştirel bir analizdir.

2. Nicel içerik analizi, Fiske'nin süreç okulunu andıran klasik kaynak-ileti-alıcı doğrusal iletişim sürecidir. Lasswell'in "kim, ne söylüyor, hangi kanaldan, kime, hangi etkiyle?" temel sorularından ne söylüyor? üzerine odaklanan yöntemdir²³. Söylem analizi ise, Kim nasıl konuşuyor? kim nasıl dinliyor ya da susuyor? kim nasıl yazıyor veya okuyor? bu sorularla başlayan söylem analizi, varsayımlardan değil, belirsizliklerden yola çıkar²⁴. Analizin amacı, bir etkileşim ve iletişim bağlamında, anlam mübadelelerini ortaya çıkarabilmektedir; iletişim veya etkileşimin kendisini incelemek değildir²⁵.

3. Gökçe²⁶ iki temel farklılık saptar, i) hermenötik dediği söylem ya da metin çözümlemesi, metinlerin nasıl anlaşılması gerektiğiyle, içerik çözümlemesi ise metinlerin nasıl anlaşıldığı ile ilgilendirir. İkincisi de ancak uygulamalı bir çalışmayla mümkünken, ilki, yorumlamanın bizzat kendisiyle mümkün olmaktadır. ii) hermenötik metin çözümleme, yorumu, önemlilik derecesiyle değerlendirirken, içerik çözümlemesi, gerçek/gerçek olmayan kategorileriyle değerlendirmektedir. Bu nedenle iki yöntem birbirinden farklı olduğu gibi kullandığı teknik açısından farklıdırlar.

4. Söylem çözümlemesinin içerik çözümlemesinden önemli bir farkı, metni parçalara ayırmadan bir bütün olarak ele alması ve metin içindeki söylemin nasıl inşa edildiğini ortaya koymasındır²⁷.

5. İçerik analizi, metinlerin düz anlamsal, açık içeriğiyle ilgilendirirken, söylem analizi, metinlerin gizli, yanan anlamsal düzeyleriyle

---

²³ İRVAN, S. (2000). "Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu" Medya ve Kültür, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, Ankara. s. 74.

²⁴ SÖZEN, E. (1999). age., s. 84

²⁵ SÖZEN, E. (1999). age., s. 86.

²⁶ GÖKÇE, O. (1995). İçerik Çözümlemesi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya. s. 64.

²⁷ İRVAN, S. (2000). age., s. 81.

ilgilenir. Örneğin, açık olmayan, ortaya çıkmayan toplumsal iktidarın nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmayı hedefler.

6. İçerik analizinde nihai sonuçlar elde edilirken²⁸, söylem analizinde elde edilen sonuç diye bir şey yoktur. Çünkü sonsuz sonuçlar vardır.

7. İçerik analizinde, metnin bütününden hareket edilir. Söylem analizinde, bütünlük bağlama aittir.²⁹

8. İçerik analizi, yöntemi belirlenmiş bir analizdir ve analizde dışsal özellikler üzerinde durulur. Söylem analizi, çoklu yöntemlerle çalışır ve analizde içsel özellikler üzerinde durulur.

9. İçerik analizi, kelimeler, sözcükler ve biçimsel yapıları da araştırma kapsamına alır. Medyaların mesajları incelenirken, haber başlıkları, sütun uzunlukları gibi analizin ad hoc (önceden belirlenmiş) birimleri incelenir. İçerik analizi, genelde sosyal açıklama ve iletişimin kurumsal ürünlerinin, gazete başlıklarının, televizyon dizileri, haber ve müzik programlarının, dergi yazıları, vb'nin boyutlarının analizini yapar. İçerik analizi bu ürünlerin mesajlarını incelerken, söylem analizi anlamlı bir metin olarak gördüğü iletişimin kendisini incelemeye alır .

10. İçerik analizinin nesnesi iletişim sürecinde var olan metindir³⁰. İçerik çözümlemesinin amacı bir metnin tasviri açıklaması değil, özellikle metin içeriklerinden sosyal gerçeğe yönelik çıkarımlar yapmaktır³¹. İçerik analizi, anlaşılan metinleri başka bir anlatımla yorumlar ve süreci bitmiş metinlerle kapanmış metinleri araştırır³². Söylem analizinin konusu, iletişim sürecinde var olan veya görülmeyen metindir, söylemdir, dildir. Metinlerin sosyo-kültürel bağlamları etkileşimsel olarak yorumlanır. Bir diğer yaklaşıma göre ise, metinlerin buldukları bağlam güç/iktidar ve ideoloji çerçevesinde eleştirel bir okumaya tabi tutulur.

11. İçerik analizi, Berelson'un tanımında da görüldüğü gibi nesnellik iddiasındadır. Nesnellik analiz için zorunluluktur. Çünkü bilimsel hakikat ancak yansız verilebilir. Tersine, söylem analizi için nesnellik söz konusu olamaz. Araştıran, açıklayan, yorumlayan öznenin kendisidir ve bir sosyo-kültürel bağlam içinde konuşur. Mutlak hakikat yoktur, hakikatin öznel ve biricik (unique) yorumları vardır.

---

²⁸ SÖZEN, E. (1999). age., s. 117

²⁹ SÖZEN, E. (1999). age., s. 117

³⁰ GÖKÇE, O. (1995).age. s. 25.

³¹ GÖKÇE, O. (1995).age. s.25

³² GÖKÇE, O. (1995).age. s.64

12. Nicel araştırmaların hepsinde olduğu gibi içerik analizinde de incelenen konunun (örneklemen) evrene genelleme iddiası vardır. Tüm çabaları bu genellenebilirliğin nasıl sağlanacağı üzerinedir. Örneklem bu bakımından oldukça önemlidir. En iyi verim geniş ölçekli çalışmalarla elde edilir. Örneklem ne kadar büyükse sonuç o kadar doğrudur ³³. Söylem analizinde ise, her örnek tekildir, kendi başına analizin konusudur ve biriciktir. Evren kendine özgü yapısı vardır. Mutlak yansızlık olamayacağı gibi metinlerin-iletilerin-söylemlerin evrene genellenmesi mümkün değildir. Daha doğrusu, söylem analizi için böyle bir zorunluluk yoktur.

13. İçerik analizinin araştırma tasarımı söylem analizinden farklıdır. İçerik analizinin sistematiklik zorunluluğu burada kendini gösterir. Araştırmanın güvenilirliği-geçerliliği açısından sıralama oldukça önemlidir. Söylem analizinde sıralama çözümleme sırasında sürekli değişebilir. Söylem analizinde aşağıdaki örnek gibi kesin bir tasarım vermek zordur. Bizim için örnek, söylem analizi için sistematik bir kategorikleştirmede bulunan Teun Van Dijk'tir.

Örnek 1: İçerik Analizi Araştırma Tasarımı (Hansen 2003: 60);

1. Araştırma Problemini Tanımlama-Konu ve Sorun
2. Araştırma Evrenini Belirleme ve Örneklem Seçimi
3. Araştırma Kategorilerini Oluřturma ve Tanımlama
4. Kodlama Cetvelini Oluřturma
5. Kodlama Cetvelini Sınama ve Güvenirliđini Ölçme
6. Veri Giriři, Analizi ve Yorumlama

Örnek 2: Van Dijk'in Söylem Analizi Modeli (1988);

Van Dijk'in haber metinlerini uyguladığı söylem çözümlemesi modeli iki bölümden oluşur, makro ve mikro yapı. **Makro yapı:** tematik çözümleme (üst başlık, başlık, altbaşlık, spot ve/veya haber girişleri) ve şematik çözümleme (durum: hikâye örgüsü ve yorum. Haber kaynakları ve habere konu olmuş tarafların sözlü tepkileri incelenir). **Mikro yapı:** sentatik ya da sözdizinsel, bölgesel uyum, kelime seçimleri ve haberin retoriği çözümlemeleri yapılır. Sentatik çözümlemede cümlelerin

---

³³ FISKE, J. (1996). age., s. 176

kısa/uzun, basit/karmaşık ve aktif/pasif durumlarına bakılır. Kelime seçimleri çözümlemenin en önemli bölümlerinden biridir. İdeolojik yapılanma burada oluşur. Seçilen kelimeler gazetecinin ait olduğu sınıfı yansıtabilir³⁴.

SONUÇ

Özetle, içerik analizi ile söylem analizi arasında bilimsel paradigma, bilimsel yaklaşım ve araştırma metodolojisi açılarından kaynaklanan farklılıklar vardır. Bunlar, sırasıyla, uygulama farklılığı; her iki yöntem de farklı araştırma tasarımı kullanır. İçerik analizi daha çok açıklayıcı ve betimleyici, söylem analizi ise anlamacı-yorumlayıcı, betimleyici ve eleştireldir. İçerik analizi, daha çok nesnellik, sistematiklik ve örneklemin genellenebilirliğine önem verirken, söylem analizi ise öznellik, kendine özgüçülük ve genellenemezlik ilkesinden hareket eder. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirlik oldukça önemliyken, söylem analizinde nicel araştırma yöntemleri bağlamında ele alınan tarzda geçerlilik ve güvenilirliğe önem verilmez. Daha çok metinle diyalojik etkileşim, yorumun gücü ve eleştirel olabilme kapasitesi daha önemlidir. İçerik analizi metnin açık, düzanlamsal yanlarıyla ilgilenirken, söylem analizi ise metnin kapalı, hatta genelde yapısökümcülerin özelde Derida'nın Heidegger'den esinlenerek uyguladığı metnin gizil, söylenmeyen kısımlarının açığa çıkarılması, bir anlamda yapının gizil yanlarının bozuma uğratılması gibi yanlanlamsal düzeyde görülenin ötesinden bakabilme yeteneğine sahiptir. Ayrıca iletişim çalışmaları bağlamında içerik analizi, bir anlamda süreç okulunun iletişim hakkındaki temel sayılıtları paylaşırken, söylem analizi, göstergebilimsel okulun temel çalışma biçimini paylaşır.

KAYNAKÇA

- AZİZ, A. (1990). Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, İLAD Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, İ. ve Alemdar, K. (2002). Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirilmesi, Erk Yayınları, Ankara.
- FREY, R. L., Botan, C. H., Friedman, P. G. ve Kreps, G. L. (1992). Interpreting Com-munication Research: A Case Study Approach, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

³⁴ ÖZER, Ö. (2000). age., s. 80-82

- FISKE, J. (1996). İletişim Çalışmalarına Giriş, Ark Yayınları, Ankara.
- GEORGE, A. L. (2003). “İçerik Çözümlemesinde Nicel ve Nitel Yaklaşımlar”, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi, (Der. ve Çev.: Murat S. Çebi), Alternatif Yayınları, Ankara.
- GÖKÇE, O. (1995). İçerik Çözümlemesi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- HANSEN, A. (2000). “İçerik Çözümlemesi”, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi, (Der. ve Çev.: Murat S. Çebi), Alternatif Yayınları, Ankara.
- İRVAN, S. (2000). “Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu” Medya ve Kültür, 1.Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, Ankara.
- JENSEN, K. B. (2002). “The Complementarity of Qualitative and Quantative Methodologies in Media and Communication Research”, Handbook Of Media Communications Research Qualitative and Quantative Research Methodologies, (Edit.: Klaus B. Jensen), Roudledge: Florance, KY, USA.
- KOCAMAN, A. (2003). “Dilbilim Söylemi”, Söylem Üzerine (Yay. Haz.: Ahmet Kocaman), METU Press, Ankara.
- ÖZER, Ö. (2000). “Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi:Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafiflerle İlgili Haberler”, Kültür ve İletişim, 3/2 Yaz, A.Ü. İletişim Fak., Ankara.
- SÖZEN, E. (1999). Söylem, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- TÜRKOĞLU, N. (2004). İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim, Babil Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.